

Yıl: 1955

M. ZEKİ ORAL
KİTAPLIĞI

Cilt : IV, Sayı: I-II

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

I-II

A. Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ KİTAPLIĞI
Ayniyat No.
Yer No. 5840/4

1955

Bu eser
MEHMET ZEKİ ORAL'ın
A. Ü. İlahiyat Fakültesine
armağanıdır

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 5 5

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÇAMLİBEL, FARUK NÂFİZ : <i>Hamd-ü Senu</i> (Şiir)	
AT-TANCİ, Prof. Muhammed b. Tâvîr : <i>Abû Mansûr al-Mâturîdî</i>	1
ANSAY, Ord. Prof. SABRİ ŞAKİR : <i>İslâm hukukunda Kâsânî'ye göre bulunmuş çocuk</i>	13
SCHİMMEL, Prof. A. : <i>Roma'daki beynelmilel din bilginleri kongresi</i>	16
TURAN, Prof. OSMAN : <i>Selçuklularda faizle para ikrazı münasebetiyle zoraki bir tenkid</i>	23
ÜÇYİĞİT, EKREM : <i>Ortaçağ İslâm medeniyetinin Avrupa medeniyeti üzerinde tesirleri..</i>	31
BİRAND, Doçent Dr. KÂMURAN : <i>İnsanlığın aydınlanması ve hürriyet üzerine</i>	46
BERK, NURULLAH : <i>İslâm yazısında plâstik ve ifade (Fransızcası ile)</i>	49/53
HEJLER, Prof. Dr. FRIEDRICH : <i>Mistisizmde Tanrı mefhumu</i>	58
ÜÇOK, BAHRIYE : <i>Hamitoğulları beyliği</i>	73
ÜLKEN, Prof. HİLMİ ZİYA : <i>İbn Sina'nın din felsefesi</i>	81
BİBLİYOGRAFYA :	
H. A. R, Gibb. <i>Mohammedanism</i> (Yaşar Kutluay)	95
Hilmi Ziya Ülken, <i>İslâm düşüncesine giriş</i> (Prof. B. Z. Egemen) .	98
Dr. Abdülkadir Karahan, <i>Kırk hadis</i> (Nihad Çetin) ..	100

B İ B L İ Y O G R A F Y A

H. A. R. GIBB : *Mohammedanism-An Historical Survey* (Muhammedilik-Tarihine Bir Bakış). The Home University Library of Modern Knowledge. London 1950 P. III+205.

Oxford Üniversitesi arapça Profesörü H. A. R. Gibb'in "Modern Bilginin Ev Üniversitesi Kütüphanesi" serisinde 1949 yılında yayınlanıp 1950 de ikinci baskısı yapılan eseri yukarıdaki ismi taşımaktadır. Kitap 3 sayfası önsöz 191 sayfası metin 14 sayfası bibliyografya ve endeks olmak üzere 208 sayfadır. Tarihi seyri içinde İslâmiyeti tetkik eden müellif eserini on bölüm halinde yazmış ve sonunda her bölüm için ayrı bibliyografya vermiştir.

Müslüman olsun Hıristiyan olsun şimdiye kadar bu konuda pek çok muharrir tarafından eser yazılmıştır. Ana hatlarıyla tetkik edildiğinde görülür ki İslâmiyet hakkında söz söyleyenler genel olarak iki grupta toplanmaktadır: 1. Müslüman olup dinlerini çeşitli hücumlara karşı korumak ve bunlara cevap vermek gayretiyle yazı yazanlar 2. İslâm Dininin hakir bir din olduğu peşin hükmüne saplanarak mantıklı mantıksız yerli yersiz ona hücum edenler. Birinci gurup yazarlar dinlerini koruma kaygusu ile hareket ettiklerinden yazdıkları eserler İslâmiyetin "ne olduğu" ndan ziyade "ne olmadığı" nı anlatmaktan ileriye geçememişlerdir. Bu cins eserler ilmi metodlarla ve sırf ilim kaygısı ile meydana getirilmekten ziyade ya yabancı bir muharririn hücumlarına ya Hıristiyan din adamlarının suallerine ya bir din düşmanının hezeyanlarına yahut ta mutaassıp hıristiyan ilim adamlarının iftiralara cevap olarak yazılmışlardır.

İkinci gurup yazarları misyonerler teşkil ediyor. Her ne suretle olursa olsun kendi dinlerinin yüksek İslâmiyetin basit ve uydurma olduğunu isbat zorunda olduklarını zanneden bu tip insanlar hücumlarının yerinde olup olmadığına hiç önem vermezler.

Profesör Gibb önsözde kısaca bu iki gurup yazardan bahsederek misyonerlerin yollarının neza-ketten uzak ve tamamen haksız olduğunu son yıllarda bu şekildeki kaba hükümlerin kaldırılarak yerlerine daha uygun ve insafîlarının konmasına doğru gidildiğini söylemektedir. Fakat bunun yanıbaşında bu gidişi kabul etmeyen, kendi yollarında yürümekte inat eden misyonerlerin halâ mevcut olduğunu haber vermektedir.

Oxford'un "Modern Bilginin Ev Üniversitesi Kütüphanesi" serisinde Mohammedanism konusunda ilk eser 1911 yılında Prof. D. S. Margoliouth tarafından yazılmıştır. Prof. Gibb, şimdi bu eseri tashih etmektense yeniden yazmanın daha doğru olacağını ilim dünyasındaki gelişmeler dolayısıyla değişmeler meydana geldiğini düşündüğünü, fakat daha mühimi bitaraf olmak gerektiği fikrinde olduğunu ifade ediyor.

Bir inançlar sistemi olan din hakkında toplu bir bilgi sahibi olabilmek için tarihi seyri içinde bu müessesenin durumunun ve gelişmesinin tetkiki lâzımdır. İşte yazar bu zor işe girişmiştir.

Eserin bölümleri şunlardır:

1— İslâmiyetin Yayılışı 2— Muhammed 3— Kur'an 4— Kur'anda itikad ve ibâdet 5— Peygamberin hadisleri 6— Şeriat 7— Ehli Sünnet ve İtızal hareketleri 8— Süfilik 9— Süfi Nizamı 10— Modern dünyada İslâmiyet.

Yazar İslâmiyetin Yayılışı bölümüne, Muhammedi, İslâm, Müslüman kelimeleri hakkında bilgi vererek başlıyor. Muhammedi isminde Hazreti Muhammede tapmak gibi bir manâ mündemiç bulunduğu için müslümanlarca hoş görülmediğine işaret ediyor. Bundan sonra umumî hatlarıyla Emevî hilâfetinden, seferlerden, fethedilen ülkelerden bahsettikten sonra Ababasilere, baş şehrin Şam'dan Bağdat'a nakline, Medine'nin dinî kültür merkezi durumuna, Yunan tıp, matematik ve felsefesiyle karşılaşmaya, İslâm Hukukuna verilen öneme ve bu sahada yapılan şümüllü çalışmalara, Medine ekolünde arap-filolojisi ve dolayısıyla cahiliye devri arap şiiri üzerinde girilen tetkiklere temas ediyor. Onuncu asır sonunda imparatorluğun yayıldığı geniş ülkeler üzerinde aynı zamanda büyük bir de medeniyet kurulmuş olduğunu, zenginlik, servet ve kültürün arttığını, bir taraftan da askerî vâli ve emîrlerin hali-fenin otoritesine karşı baş kaldırmaya başladıklarını anlattıktan sonra "Orta Asya bozkırlarından Türkler geldi" diyor.

Müellif Türklerin İran yoluyla Mezopotamyaya, Bağdata gelişlerini altıyüz yıl önce barbarların Romaya gelişlerine benzetiyor. "Nasıl o zaman barbarlar Roma'ya hâkim oldukları halde Roma kültür ve medeniyetinin tesiri altında kalmışlarsa, Türkler de Araplardan kuvvetli ve onlara hâkim oldukları halde müessir olamamışlar, tesir altında kalmışlardır" diyor. Bu teşbihin ne derece doğru ve tarihi hakikatlere ne derece uygun olduğu meselesinin münakaşası bir tarafa, 22 sayfa tahsis edilen "İslâmîyetin Yayılışı" kısmında Türkler ve İslâmîyete hizmetleri babında zikredilen maalesef sadece bir tek cümleciktir. Gönül isterdi ki, hiç olmazsa Türklerin Abbasîleri ayakta tutmak ve devletin temellerini sağlamlaştırma geçen hizmetleri belirtilmiş olsun.

1258 de Abbasîlerin yıkılmasına sebep olan Moğol istilâsı ve bunun tesirleri anlatılarak Osmanlılara, Kuzey Afrika, İran, Hint Endenozya, Çin ve Türkistan müslümanlarına genel bir bakıştan sonra bazı rakamlar veriliyor ve dünya nüfusunun $\frac{1}{7}$ sinin müslüman olduğu söyleniyor.

İkinci bölüm Hazreti Muhammede tahsis edilmiş. Yazar, Peygamber için ötedenberi ihtilâci, kadın düşkünü, ruh hastası v. s. denilmiş olduğunu, kendisinin böyle subjektif hükümler vermeyip hakikatî tarih süzgecinden aynen nakledeceğini söyleyerek Hazreti Muhammedin ailesini, peygamberliğini ilânını, Haticce ile evlenmesini, Mekke'de karşılaştığı güçlükleri, hicretini, Medinenin durumunu, Bedir, Uhud, Hendek savaşlarını, İran ve Bizans imparatorluklarına gönderilen elçileri gayet kısa olarak anlatıyor. Fakat bu arada Medine devrinin en önemli hadiselerinden olan Hudeybiye musalehası ve Rıdvan Biatına hiç temas etmiyor. Halbuki Peygamberin müşriklerle akdettiği ve bir devlet reisi olmasını temin eden bu musalehanın çok büyük ve derin tesirleri olmuştur. Rıdvan biatı ise Peygamberin arkadaşlarının kendisine ve dinlerine olan bağlılıklarını, imanlarındaki salabeti belirtmesi ve burada bulunanların Kur'anı Kerimde övülmüş olmalarından dolayı mühimdir.

Yazar Peygamberden bahsederken vak'aların teferruatına girmekten ziyade, Mekke ve Medine'de karşılaşmış olduğu problemleri, arapların zihniyetlerini, hususiyetlerini ve Hazreti Muhammedin bunlardan nasıl faydalandığını, etrafa karşı takip ettiği siyaseti ve bunun neticelerini anlatıyor. Böylece hem tarihî olaylar zihnimize canlanıyor hem de Hz. Muhammed bir şahsiyet olarak gözümüzün önüne geliyor. Esasen eser İslâmîyet hakkında hiç bilgisi olmayanlardan ziyade umumî bir bilgiye sahip olanlara hitap etmekte, bu arada zihne takılabilecek sorulara cevaplar vermektedir.

3 ve 4 üncü kısımlar Kur'an ve Kur'anda İtikat ve İbadet meselelerine ayrılmış. Yazar bu Semavî Kitapları bahsederken Cebrâil vasıtasıyla Muhammede indirilmiş olduğunu söyleyerek âyet ve sûrelerle Kur'an hakkında bilgi veriyor. Carlyle'in teveccühkâr fikirlerini naklederek kendisinin de bunları tasvip ettiğini kaydediyor, 15 asırlık bir devreden sonra dinin arzettiği kuvvet ve metaneti misal göstererek Hz. Muhammedin gerçekten büyük olduğu neticesine varıyor.

"Müslümanlarca küfür telâkki edilirse de" kaydını koyarak İslâm Dinine Hıristiyanlık ve Yahudiğin tesirleri konusunu ele alıyor. Bu hususta eski ve yeni müelliflerin sözlerini karşılaştırıyor. Kureyşin âdet ve an'anelerini, Kur'anın itikada dair bazı ayetlerini zikrederek Yemen ve Suriye Hıristiyanlığının İslâmîyete tesirlerini inceliyor. Bu konuda Prof. Gibb'in görüşünü birkaç satırla belirtip tenkid etmek imkânsız, başlı başına bir tetkik yapılabilecek derecede geniştir.

Kur'anın nazil oluş sırası, Mekke ve Medine devirlerinde gelen sureler ve bunların hususiyetleri, eski mukaddes kitaplarla Kur'andaki kıssaların benzeyişleri, kıraatlar ve nihayet başlıca Kur'an tefsiri ve tercümelerinden (Taberî, Zemahşerî, Razi, Beyzavî) bahsediyor.

İtikat ve ibadet bahsinde doğrudan doğruya Kur'an ayetleriyle, Allah, Peygamberler, Kitaplar, Melekler, Âhiret Günü, Namaz, Oruç, Hac ve Zekâtı anlatıyor. Namazın bölümleri, cuma ve cemaatle namazı yine tamamıyla Kur'an dilile açıklıyor.

Peygamberin hadisleri bölümünde, sünnet, hadis, silsiletürrâvî senet metin sahih, hasen, daif kelimelerinin manâlarını açıklamak dolayısıyla bu konuyu toplu ve kısa olarak anlatıyor. Ashab, tabiîn, tebeuttabiîn devirlerinden sonra hadis tenkidine geçiyor, Buharî, Müslim ve diğer hadis imamlarının önemlerini ve yaptıkları işin büyüklüğünü belirtiyor.

Yazar İslâm'da Hukuk konusunu da toplu bir fikir verecek ve başlıca meseleleri ortaya koyacak şekilde inceliyor. "Müslüman müelliflerce hukukun kaynağı sadece din değil aynı zamanda da cemiyettir" dedikten sonra Irak, Mısır, Suriye ve bütün Arabistana yayılmış bir devlette çeşitli anlayışlar meydana çıkacağı için çeşitli hukuk mekteplerinin teşekkül etmesinin tabii olduğu sonucuna varıyor. Kitap sünnet, kıyas, icma delillerini, ulema ve içtihad meselelerini, Hanefî, Şafîî, Malikî, Evzâî, Hanbelî ve son zamanlardaki Vehhabî mezhebine temas ediyor.

Müellif Ehl-i Sünnetin yanında veya karşısında ortaya çıkan itizal mezheplerinin doğuşunu tamamen Yunan felsefe ve mitolojisinden tercüme edilen eserlerin müslüman din adamları üzerinde yap-

tıkları tesire hamlediyor. Bu arada uzun uzun Mutezile'den bahsediyor bu mezhebin "anlaşılmamış" olduğunu ileri sürüyor. Fakat Eş'arî ve bilhassa Matürîdî'den birkaç kelime ile bahsedip geçiyor. Genel karakteristikleri ile kelâm ve mütekellimîni anlattıktan sonra Hazreti Ali'nin hilâfeti zamanında Şii-lerin (hariciler) zuhuruna dönerek başlangıçtan itibaren gelişmesini ve kollarını umumî hatlarıyla hulâsa ediyor. Yazar Şiîliği, Sünnîlikten ayrılan bir sapık mezhep olmaktan ziyade müstakil bir sistem olarak ele alıyor. Ali'ye, dolayısıyla Peygambere ve İlahî Nur'a olan hürmet ve bağlılığın neticesi olarak Sünnîliğe Süfîlik diye isimlendirilen mistisizm hareketini kattıklarını söylüyor.

Süfîliğin menşei, gelişmesi muhiti ve nizamı hakkında yazar tamamen L. Massignon (*Essai sur les Origines de Lexique technique de la Mistique musulmane* ve *Al-Hallaj Martyr mistique de L'islamâ* ile R. A. Nicholson (*The Mystics of Islam. The Ideas of Personality in Sufism. Studies in Islamic Mysticism*)'un fikirlerini naklediyor.

Son fasılda Modern Dünyada İslâmiyet mevzuunu başlıca fikir cereyanlarını aksettirerek işliyor. 1744 yıllarında merkezî Arabistanda çıkan Muhammed İbn Abd-Al Wahhab'ın ortaya attığı anti-süfizm çılgırın mahiyetini inceliyor Vehhabîliği İbni Teymiye'nin bir devamı olarak görüyor (ki rahmetli Prof. Y. Z. Yörükân İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yazdığı bir makalede bu iki cereyan arasındaki farkları teferruatına kadar göstermiştir).

Kuzey-Batı Afrikada Berberiler arasında 1781 de Ahmet Al-Tijani'nin yaydığı mezhebden Şerif Ahmed İbn-İdris ve onu takiben Muhammed b. Ali Al-Sunusî Muhammed Osman al-Amir Gan'den bahsediyor. Muhammed Abdüh ve Cemaleddin Efganî'nin modern ve ileri fikirlerini, karşılaştıkları güçlükleri, çevrelerini, mücadelelerini anlatıyor. Seyyid Ameer Ali'yi *The Spirit of Islam* adlı eseriyle Hind müslümanları arasında liberal teolojinin öncüsü olarak tavsif ediyor. Garp metodlarına hâkim bir ilim adamı olarak kaleme aldığı kitapları naklediyor. Mmuhammed İkbâl'in *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*'daki fikirlerini hulâsa ediyor.

Bibliyografya Kur'an-ı Kerim hariç tamamen batı dillerinde yazılmış kitaplardan mürekkebirdir. Eserin hiçbir bölümünde esas kaynaklara gidilmemiştir. Başlıca R. A. Nicholson P. K. Hittı, R. Levy T. W. Arnold T. P. Hughes. L. Massignon, F. Buhl, W. Muir, T. Andrea, J. C. Archer, R. Blachôre, R. Bell. Ameer Ali D. B. Macdonaldr I. Goldziher. A. Guilaume, Muhammed Ali. A. J. Wensinck. D. S. Margoliouth, D. M. Donaldson, A. A. A. Fyzee, B. Lewis, T. J. De Boer, Margaret Smith, E. G. Brown, C. C. Adams, Muhammed İkbâl, W. M. Miller'den faydalanılmış, dolayısıyla münakaşayı mucip birçok meseleler ilmî netice olarak kaydedilmiştir. İslâm akâidinin, hukukunun, mistisizminin ve felsefesinin menşei konusundaki hükümler bu cümledendir. Netice olarak şöyle söyleyebiliriz:

"*Mohammedanism*", iyi niyetle hareket edildiği takdirde bir garpli tarafından da İslâm Dini'nin gerçek hüviyetinin belirtilebileceğini göstermesi bakımından olduğu kadar bu mevzuda bir el kitabı ödevini görecektir kıymette olması itibarıyla de türkçeye çevrilmesi kazanç teşkil edecek bir eserdir.

Yaşar KUTLUAY